

Ekonomiczny Uniwersytet Dziecięcy

Co to są wartości
i dlaczego są dla nas ważne?

Dr hab. Ewa Chmielecka, prof. SGH

Szkoła Główna Handlowa
21 maja 2024r.

SGH
Szkoła Główna
Handlowa
w Warszawie

Plan prezentacji

- Podstawowe pytania: czym (kim) jest człowiek? Wartości a człowieczeństwo.
- Ontologiczna (metafizyczna) charakterystyka człowieka – podstawowe problemy.
- Porządek genezy i determinacji, warstwy bytowe, psychika a duch – człowiek na tym tle
- Hierarchizowanie wartości – czy jest możliwe?
- Definicje finalne

Pierwsze pytania i odpowiedzi

- Wzmożenie pytań o wartości „w naszych czasach”
- Czym są wartości: przykłady przed definicją
 - Idee Platona: piękno, dobro, prawda
 - Kant: „niebo gwiaździste ... prawo moralne”
 - Inne przykłady?
- Dlaczego są dla nas tak ważne, że potrafimy zaryzykować dla nich życie? (życie jako wartość najwyższa a „bohaterstwo”)
- Skąd pochodzą wartości: transcendencja czy ewolucja?
- Czy wartości odnoszą się do naszego rozumienia „kim jest człowiek?”
- Czy możliwe jest hierarchizowanie wartości? Uczynienie z nich stabilnej podstawy dokonywania wyborów?

To trudne pytania. Odpowiedzi w filozofii (ontologii – metafizyce) – jeszcze trudniejszej.

Pierwsze pytania i odpowiedzi, cd

Wartości autoteliczne i instrumentalne

Wartości instrumentalne („interesy”)

- Zależne od celów, które chcemy realizować i okoliczności
 - Niesamodzielne
- „imperatyw hipotetyczny”
- Przykłady: „efektywność”, „powodzenie”

Wartości autoteliczne

- Niezależne od celów i okoliczności
- Uzależnione „znikają”
- „imperatyw kategoryczny”
- Przykłady: „przyjaźń” ??
- **Skąd bierze się ich ważność?**

Pierwsze pytania i odpowiedzi, cd

Czym są wartości? Czym (kim) jest człowiek?

- Żart (czy na pewno?):
 - **w**iedza, **w**olność, **w**artości = **www**: human being
 - Czy zwierzęta tworzą wiedzę? (nie mylić z informacją)
 - Czy zwierzęta są wolne?
 - Czy zwierzęta kierują się wartościami (mają moralność/ etykę?)
- Jaki związek istnieje pomiędzy wartościami a „człowieczeństwem”?

Wstępna definicja: wartość to istota stanu rzeczy umocowana w człowieczeństwie

- pozytywna - jeśli zgodna z człowieczeństwem
- negatywna - jeśli niezgodna
- neutralna – jeśli doń się nie odnosi.

A czym jest „człowieczeństwo”?

Metafizyka

(najkrótszy i niekonieczny przegląd)

- Metafizyka. Źródłosłów mylący - „nauka o pierwszej zasadzie bytu”.
Ontologia jako synonim metafizyki i jako nauka o rodzajach bytów i wzajemnych między nimi relacjach.
- Najbardziej znane stanowiska i problemy ontologiczne:
 - idealizm obiektywny: teologie, Platon - idee jako pierwotna forma bytu.
 - Rozróżnienie sądów w sensie psychologicznym i w sensie logicznym. „Trzeci świat” Poppera.
 - idealizm subiektywny Berkleya (*esse est percipi*),
 - realizm i materializm jako przeciwstawienie idealizmu. Arystoteles: pojęcie substancji jako złożenia formy i materii.
 - Spór o uniwersalia: realizm ontologiczny (skrajny - Platona, umiarkowany - Arystotelesa), nominalizm (Berkeley), konceptualizm.

Ontologiczna charakterystyka człowieka (człowieczeństwa)

Podstawowe problemy:

- Zagadnienie duszy i ciała (problem psychofizyczny)
- Determinizm i indeterminizm
- Swoistość (i dwoistość) bytu człowieka:
 - jak ją określić?

Propozycja Nicolai Hartmana i jego następców

Byt można charakteryzować poprzez:

- „Jest” egzystencjalne (sposób istnienia)
- „Jest” predykatywne (bycie czymś, jakimś)

Słowo „istnieć” (jest egzystencjalne) niepodatne na analizę, bo nierozkładalne na elementy prostsze

Można je badać poprzez porównanie sposobów istnienia → porządek ufundowania, **genezy (skąd przychodzimy?)**

Istnienie predykatywne można analizować

- badać sposoby bycia „czymś” („kimś”),
- określać hierarchie bytów ze względu na ich zależności od siebie, → porządek determinacji, **ważności (kim jesteśmy?)**

To są odmienne porządki, choć obydwa mają wpływ na nasze „człowieczeństwo”

Typologia bytów ze względu na sposób istnienia (gdzie tu jest człowiek?)

	Może oddziaływać, być przyczyną zmian	Może być przedmiotem oddziaływania	Przykład
Twór realny	+	+	Obiekty i zjawiska fizyczne i psychiczne
Twór nadrealny	+	-	Istoty duchowe (Bóg, „duch ludzki”)
Twór irrealny	-	+	Cień
Twór idealny	-	-	Wartości etyczne, prawa przyrody, struktury logiczne

Typy oddziaływania pomiędzy bytami:

- **Determinacja** (umocowanie): porządek samodzielności, relacja istotowa typu *quid juris?* Charakterystyczne dla bytów ze względu na „jest” predykatywne
- **Realizacja** (uwarunkowanie, ufundowanie) : porządek samoistności, relacja incydentalna typu *quid facti?* Ze względu na „jest” egzystencjalne
- Czyli czym innym jest porządek faktycznego istnienia (powstawania, ufundowania) od porządku podporządkowania (determinacji). Człowiek powstaje jako byt fizyczny, ale początkowe determinacje fizykalno-psychiczne ustępują w miarę dojrzewania innym – duchowym.
- Przykład: powstawanie systemu prawa a jego kształt dojrzały.
- Przykład: rozwój dziecka.

Determinacja

Warstwa bytowa	Zasada determinacji	Przykład
Materia nieożywiona	Struktura	Związki chemiczne
Materia ożywiona	Informacja	Rośliny, zwierzęta, człowiek
Byt psychiczny	Reprezentacja	Zwierzęta, człowiek
Byt duchowy	Sens	Człowiek
Byt intelligibilny	-	Wartości, obiekty matematyczne

Człowiek na tym tle:

- Jest ufundowany w swojej cielesności, w warunkach w jakich żyje (tu determinacja przyczynowo-skutkowa właściwa sferze materii, a więc brak wolności). Tu tylko „**jest**”.
- Jest zdeterminowany w swojej duchowości (w wartościach, jakie wybierze - pojawienie się sfery wolności – im więcej wartości, tym większa wolność, bowiem mniejsza sfera wpływów ciała i psychiki). Tu człowiek jest „**jakiś**”.
- Przykłady:
 - Ile rodziców w dzieciach? Geneza a samostanowienie.
 - Co to jest dobre małżeństwo? Warunki konieczne i wystarczające.

Wartości (próba charakterystyki za Hartmanem i Schelerem)

- Człowieczeństwo, to ogół tych właściwości, bez których człowiek nie byłby człowiekiem (jego istota). Składa się na to jego cielesność, psychiczność i duchowość,
lecz to duchowość wyróżnia go spośród innych bytów.
- Człowieczeństwo jest wartością najwyższą, bezwzględną, nie wymagającą umocowania w niczym innym
 - (bez względu na to, czy uznajemy, że jest pochodzenia naturalnego, czy transcendentnego)

Czy możliwe jest hierarchizowanie wartości?

Problem kodeksów etycznych

Hierarchizowanie wartości. Problem kodeksów etycznych

Potrzeba kodeksów – czemu służą?

- Edukacja etyczna + zmniejszanie odpowiedzialności za decyzje
- Niepożądane skutki uboczne (utrata wrażliwości moralnej, nietolerancja, produkcja „świętych)

Niemożliwość ich sformułowania ponieważ:

- Asymetria powinności i roszczeń
- Niejednorodność wartości
- Asymetria powinności i wartości

Vs kompletność i spójność

Słowem: są ułomne ale użyteczne

Wartości

– ujęcie Maxa Schelera

Wartości: 3 cechy zasadnicze

- *pozytywne i negatywne*
- *samodzielne i niesamodzielne*
- *wysokość* (będąca podstawą hierarchii wartości)

Kryteria wysokości

- trwałość
- podzielność
- związek z osobą
- samodzielność

Hierarchia dziedzin wartości

Wartości

typu sacrum

(to co święte)

Wartości duchowe

*(kulturowe, np. poznawcze,
społeczne, prawne, estetyczne)*

Wartości witalne *(życia, zdrowia, rozkwitu)*

Wartości utylitarne *(użytecznościowe)*

Wartości hedonistyczne *(przyjemnościowe)*

**Istotą dobra moralnego jest respektowanie
hierarchii wartości (i namysł nad wartościami)**

"Problemem wychowania nie jest to, jak dobrze pokierować człowiekiem, jak skłonić go, aby podążał za najlepszymi rozwiązaniami. Problemem jest to, jak obudzić w nim ducha wolności. Jak sprawić, aby chciał swobodnie, mądrze i odpowiedzialnie stanowić sam o sobie."

Józef Tischner

Wartości – ujęcie Nicolai Hartmana

- istnieją wartości *niewspółmierne* (np. etyczne i estetyczne).
- system wartości jest przynajmniej dwuwymiarowy:
 - według wysokości
 - według mocy (wagi)
- *Wysokość* wartości przejawia się w sile *pozytywnej* odpowiedzi emocjonalnej na jej *urzeczywistnienie* (aprobata, uznanie, szacunek, podziw, zachwyt),
- *Moc* wartości ujawnia się w sile *negatywnej* reakcji emocjonalnej na jej *pogwałcenie* (dezaprobata, potępienie, oburzenie, pogarda, wstręt).

Wartości – ujęcie Nicolai Hartmana cd.

- Wartość jest tym mocniejsza, im bardziej stanowi warunek konieczny realizacji innych wartości.
- Najbardziej fundamentalną (najmocniejszą) jest zatem **wartość życia - życie nie jest wartością najwyższą**, wbrew temu co się potocznie głosi, lecz **najmocniejszą**.
- Porządki wysokości i mocy są przeciwstawne: moc wartości jest odwrotnie proporcjonalna do jej wysokości.
- Im wartość wyższa, tym nakaz (moc) jej realizacji słabszy i *vice versa*.

Wartości – definicje końcowe

- **Wartość to istota stanu rzeczy umocowana w człowieczeństwie (duchowości):**

- pozytywna - jeśli zgodna z człowieczeństwem
- negatywna - jeśli niezgodna
- neutralna – jeśli doń się nie odnosi.

Przykłady:

- wolność a jej realizacje i zagrożenia
- wiedza a edukacja i jej zagrożenia
- Niebieskookość a ???

- **Wartości to:**

- byty idealne, bowiem są stosunkiem istoty pewnego stanu rzeczy do istoty człowieka, niezależnym od wszelkich przeżyć i postaw, niesubiektywnym.
- byty intelligibilne, nie posiadające zasady determinacyjnej, bowiem to one określają wszelkie stany rzeczy jako homomorficzne z człowieczeństwem.

Dziękuję za uwagę!